

MEKÂNIN ÖZNELEŞ[TİR]MEYE YÖNELİK YAPILANDIRICI İŞLEVİ: KAYSERİ KENTİNDE MEKÂNSAL DENEYİM ÜZERİNE TARİHSEL BİR ÇÖZÜMLEME (1)

Duygu OVACIK ÇORUH*

Alındı: 14.09.2022; **Son Metin:** 20.10.2023

Anahtar Sözcükler: Mekân; özel deneyim; iktidar ilişkileri; normatif sınırlar; dispozitif.

1. Bu makale 2018'de İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Programı'nda, Prof. Dr. Belkis Uluoğlu danışmanlığında tamamlanan, "Kentsel Ortam [Milieu]: Özneleş[tir]meye Yönelik Manipülasyon ve 'Karşı-özneleşme' Pratiği İçin Motivasyon Alanı" adlı doktora tez çalışmasına dayanmaktadır.

GİRİŞ

Kentsel Durumun Sorunsallaştırılması

Bu çalışmada özne ve mekân, sürekli yeniden yapılandırılmakta olan ilişkisel bir varoluş biçimine dair ontolojik bir kavrayışla ele alınır. Dolayısıyla mekân merkezi bir oluşum önsezisiyle ortaya çıkan kategorik ayrımlar temelinde dışsal bir şey olmadığı gibi; öngörölmüş ya da kurulmuş bir düzenin nesnesi de değildir. Bu kavrayışla birlikte kentsel durum iki temel öncüle dayanarak ele alınmaktadır: İlk öncül mekânı, deneyimin kurucu unsurlarından biri olarak kavramaktır. Bu mekân kavrayışıyla ele alındığında kent, özel ilişki kurma biçimlerinin katmanlı hâle geldiği heterojen bir bütündür. Dolayısıyla ikincisi ise bu ilişkilerin, etkileşimlerin ve gerilimlerin özgül niteliğidir.

Çalışmada sorunsallaştırılan Kayseri kentinin mevcut durumu, insan ve mekân arasındaki ilişkide belirlenimin doğasına, boyutuna ve araçsal hale gelmesine ilişkin soruları gündeme getirmektedir. Bu sorularla ilişkili olarak mekân Foucault'nun söylem analizi ve özneleş[tir]me teorisiyle ele alınmaktadır. Böylece insan ve mekân arasındaki ilişkiye iktidar-bilgi pratiklerinin dahil olduğu sürecin bileşenleri ortaya konulabilmektedir. Öte yandan bu teorik çerçeve belirli deneyim biçimlerinin hangi süreçlerde, nasıl ortaya çıktığına yönelik tarihsel bir analizi geliştirmektedir. Böylece çalışmada kentsel durum farklı sorunsallaştırma süreçlerinin nesnesi olarak ele alınacaktır: Kayseri'de erken Cumhuriyet döneminden günümüze uzanan süreçte, mekânın üretilmesi sorunsalının stratejik-yönlendirici ve dolayısıyla özneleştirici etkileri çözümlenecektir. Bu doğrultuda sorunsallaştırmayı motive eden kentsel durumu açıklamak, teorik çerçeveyi ve araçları ortaya koymak ve analizi strükture etmek gerekmektedir.

* Department of Architecture, Faculty of Architecture, Erciyes University, Kayseri, TÜRKİYE.

Kentsel durumla ilgili eleştiri; sermayenin genişlemesi gerekliliğine yönelik neoliberal ekonomik anlayış ve ideolojik içeriklerin mekânsal stratejilerine

ilişkindir. Doğan (2007, 162, 188) bu eğilimlerin kent özelinde “milliyetçi-muhafazakâr” ideolojinin geniş alanında “yerel kimlik ve muhafazakarlık” olarak öne çıktığını belirtir. Bu eğilimler Batuman’ın (2018, 2) 1990’lardan başlayarak yerel yönetim temelli bir sürecin Türkiye’de kentleşmenin “yeni bir evresi” olarak belirlediği durumun içinde ele alınabilir. Bu sürecin kentsel ve mimari karakteri Kayseri örneğinde temsil edilebilmektedir. Öncelikle sermayenin mekânda yapılandırılmasına yönelik imar uygulamaları; geniş caddeler ve yüksek yoğunluklu yapılaşmayla değişim fikri ve yıkım gibi kökten müdahaleler normal hâle gelmiştir (**Resim 1**). Mekânın üretiminde değişimin stratejik rolü güncel bir müdahale üzerinden, Sahabiye Mahallesi’nin yıkım sürecinde gözlemlenebilir. Erken Cumhuriyet döneminin planlama kararlarıyla üretilmiş olan yerleşim, kent merkezinde yaşama olanağı sunarak güncelliğini sürdürmüştür (**Resim 2a-b**). Yakın zamanda kullanıcısı uluslararası mülteci göçmen nüfusunun artmasıyla değişmiş, bu süreç zaten yıpranmış olan konutlarda yer değiştirme hareketini koşullandırmıştır. Kamusal bir talebin sonucunda, Belediye Blokları olarak bilinen sosyal konut örneğinden başlamış olan yıkım, etaplı olarak sürdürülmektedir. Bu örnekte olduğu gibi, tarihsel süreçte kentsel imgenin parçası olmuş çevreler hızla değişen koşullarda yok olurken; tarihi değere sahip mimari unsurlar kentsel ilişkiler bütününe dışında, tekil birer nesne olarak muhafaza edilmektedir. Böylece ikinci eleştiri Doğan’ın (2007, 136) “tarihin toplumsal kullanışı” olarak tanımladığı kavrayış ve uygulamalara ilişkindir. Kümbet, medrese gibi anıtsal unsurlar, çevrelerinin başka unsurlardan temizlenmesiyle ön plana çıkarılarak, görünür kılınmaktadır. Bu seçmeci koruma anlayışıyla kentin özgül fiziki dokusunu oluşturan sivil mimari örnekleri korunamamıştır. Bu anlamda son büyük müdahale, kent merkezini güneye bağlayan alternatif güzergahların yapımı sırasında gerçekleşmiştir (Doğan,

Resim 1. Kayseri kent merkezi, yıkım müdahaleleri (1940-2018) (Ovacık Çoruh, 2018)

2007, 222). Bu yıkımdan geriye kalan ve restorasyonları yapılan birkaç konutla kurgulanan Eski Kayseri Mahallesi, geleneksel kültürün neoliberal bir anlayışla üretimine örnektir. Sonuçta bu pratiklerin tekrar etmesi, parçalanma ve tekilleşme olarak tarif edilebilecek bir kentsel yapılanmayı ortaya koymuştur.

Okuma nesneye ilişkindir, ancak söz konusu kavrayış ve uygulamalar öznenin deneyiminin maddi karşılığı olarak ele alındığında, bu durumun Kayseri'de normatif sınırların gücünü işaret ettiği iddia edilebilmektedir.

Resim 2. Sahabiye Mahallesi: (a) Hava fotoğrafı 2005; 2021 (Google Earth) (b) Konut örnekleri, 2015 (Ovacık Çoruh, 2018)

Böylece çalışma deneyime ilişkin şu sorulara yönelir: Kentsel durum üzerinden ortaya konulan pratikler nasıl koşullandırılmaktadır; tarihi bir yerleşimde değer sistemleri nasıl bir manipülasyona maruz kalmıştır?

Dolayısıyla buradaki sorun Foucault'nun (1982, 785; 1984e, 432) "normalleştirme" olarak da açıkladığı özneleş[tir]me sürecinin nasıl gerçekleştiğidir ki bu noktada özne ve hakikat arasındaki bağlantıyı kurmak gerekmektedir. Öncelikle özneleş[tir]me olarak ele alınan öznel deneyimin tarihsel olarak kurulduğuna ilişkin yaklaşım şu şekilde ifade edilebilir: Söylemsel ve söylemsel-olmayan pratiklerin sorunsallaştırma süreçleri aracılığıyla üzerine düşündüğü nesne, özel tarihsel koşullar içerisinde belirli bir anlam ve değer sistemine yönelik kurulmuş bir şey olarak ortaya çıkarken; insan da bu nesneyle ilgili deneyimin öznesi konumuna geçerek özneleşir (Foucault, 1984a; 1984f, 4; 1984b, 336-339). Foucault'a göre "sorunsallaştırma (*problematization*)":

"ne önceden var olan bir nesnenin temsili ne de var olmayan bir nesnenin söylem yoluyla yaratılması anlamına gelmez. Herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa sokan ve onu düşünce nesnesi haline getiren ... söylemsel ya da söylemsel olmayan pratikler bütünüdür." (Foucault, 1984d, 457)

İlk olarak bilgi biçimleri ve maddi pratikler sorunsallaştırma süreçleri aracılığıyla, çeşitli ayrımlar ve sınıflandırmalar yapar ki üzerine düşünülen gerçeklik tüm bu pratiklere maruz kalır. Rabinow (1994, XII, XXXVI), Foucault düşüncesinde "varlık" ve pratiklerin sorunsallaştırmalar aracılığıyla şekillendiğini belirtmiştir. Keskin (2002, 18, 45-47) de tarihsel olarak deneyimin nasıl kurulduğuyula doğrudan ilişkili olarak bilginin üretimini bu perspektifte "sorunsallaştırmalar" olarak açıklamıştır.

İkinci olarak olumsal bir şey olan hakikat, zorunlu bir nedenselliğe veya yapısal belirlenimlere göre dışarıdan dayatılmaz; Foucault (1984f, 12-13, 28) "kendilik pratikleri" olarak tanımladığı değerler sisteminde belirli bir farklılık olmadan özneleş[tir]menin gerçekleşmeyeceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla sürece bir eksen daha dahil etmek gerekir ki doğrudan beden üzerinde çalışan iktidar pratikleriyle ilgilidir. Michel de Certeau (1984, 44-46) prosedürler olarak tanımladığı iktidar konumlarından stratejik-yönlendirici bu pratikler için Foucault'nun (1975) "imkânsız bir özel isme yaklaşan eşanlı sözcükler" sunduğunu belirtir: "aygıtlar (*dispositifs*), araçsallıklar, teknikler, mekanizmalar, makineler vb." Deleuze (1986, 50-51), *Archaeology of Knowledge*'da (1969) "söylemsel" olanlar ile "söylemsel olmayanlar" olarak iki tür pratik formasyon tanımlayan Foucault'nun *Discipline and Punish*'te (1975) yeni bir adım attığını belirtir: İktidar pratikleri bir "tertibat" (*dispozitif*) varsayar, ancak bu "şey", "içerik ve ifade arasında ... forma dayalı her türlü ayrımı yok sayar" (Deleuze, 1986, 48-55). Dolayısıyla sözceler, ortamları belirlediği gibi ortamlara karşılık gelen "kurumlar, siyasi olaylar, ekonomik pratik ve süreçler" sözceler üretir; bu iki formasyon birbiri içine girmiş olsa da heterojen olarak kalır (Deleuze, 1986, 50-51). Agamben (2012, 13-16, 27-30) iktidar ve bilme ilişkilerinin iç içe geçmesinden doğan dispozitifleri, "özneleştirme biçimleri üreten bir makine" olarak tanımlamıştır.

Dolayısıyla söylem analizi, nesnelere ve pratiklerin içinde tanımlandığı karmaşık söylem-pratik yapıları ortaya koyar (Hirst, 1993, 52-53). Başka bir deyişle Foucault'nun (1984g, 72-73; 1984a; 460) "hakikat oyunları" olarak kullandığı ifade, söylemin bir şeyler alanıyla eklemlendiği ve hakikatini söylediğini iddia ettiği kurallardır. Bu sayede Foucault, "insanların yönetimi" ile "hakikatin tezahürü" olarak adlandırdığı şey arasında "karşılıklı bağımlılık tezini" ileri sürebilmiştir (Gordon, 1991, 8).

Hakikatin olumsal olduğuna ilişkin bu yaklaşım, Foucault'nun tarih anlayışındaki dönüşümü de içeren eleştirel bir tutum ve metodolojiye yol açmıştır. Yerleşik hakikat oyunlarının eleştirel analizi yani "kendimizin eleştirel ontolojisi" olarak "bu felsefi *ethos* bir *sınır-tutum* olarak" nitelendirilebilir" (Foucault, 1984h, 45-47). Bu anlamda Foucault'nun (1971, 236-249) "karşı-hafıza" (*contre-mémoire*) da dediği soybilim yöntemi, bugünden geriye giden tarih anlayışıyla verili deneyim biçimlerini çözümlenmeyi hedefler. Soybilim; bilginin, söylemlerin, nesne alanlarının oluşumunu aşkın bir konuma atıfta bulunmadan açıklayabilmenin yoludur ki söylem örneklerini pek çok tarihsel olay gibi ele alması anlamında arkeolojiktir (Foucault, 1984g, 58-59; 1984h, 46).

Çalışmada sorunsallaştırılan deneyim biçimleri bu yaklaşım ve yöntemle tarihsel süreçte çözümlenmektedir. Modernleşme reformlarının başladığı 1935 yılından neoliberalizme giriş olarak kabul edebileceğimiz 1989 yılına kadarki tarihsel aralığı kapsayan analiz; 1945 yılında Oelsner-Aru planının önerisiyle dış ringin sınırladığı kent merkezi ile deneyimi biçimlendiren önemli bir kuvvetler alanı Sümer Bez Fabrikası yerleşkesini içermektedir (**Resim 1**). Söylem üretimine ilişkin veri; stratejik-işlevsel söylem araçları olarak gazete ve dergi arşivleri ve literatür taramasıyla elde edilmiştir. İçerik ve betimsel analizlerle belirginleşen anahtar kavramlar ve ifade kodları üzerinden tarihsel gereksinimler ve mekânın sorunsal olarak ortaya çıkma biçimleri araştırılmıştır. Bu çerçevede Arkitekt Ulusal Mimarlık Dergisi (1934-80), Kayseri Resmî Gazetesi (yerel/1931-1949), Cumhuriyet Gazetesi (ulusal/1931-1960), Hakimiyet Gazetesi (yerel/1951-1955), Kayseri Akın Günlük Siyasi Gazete (yerel/1985-1989), Kayseri Anadolu Haber ve Kayseri Olay (yerel/1985-1988) Gazetesi taranmıştır.

Mimarlık Bilgi Alanında Foucault Perspektifine Yaklaşım

Mimarlık özneleş[tir]me perspektifi aracılığıyla tarihsel hakikatin üretimine katılan, bir ifade alanı olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle Foucault'nun çalışmalarının mimarlık bilgisiyle ilişkisini kurmak gerekmektedir. Öncelikle mekân sorunu Foucault'nun iktidar analizinin merkezinde yer alır ki bu nedenle çalışmalarının mimarlık açısından, özel bir önemi olduğu öne sürülebilir. Mimarlık literatüründe kullanılan en yaygın kavramları *Discipline and Punish* (1975) kitabında ele aldığı "Panoptisizm" ve ayrıca "*Of Other Spaces*" (1967) adlı konferansın konusu olan "heterotopya" olduğu kabul edilebilir. Ayrıca "*Space, Knowledge, and Power*" (1982) söyleşisinde Foucault (1984c), mimarlığın mekânı şekillendirmeye yönelik etkilerinin zayıf olduğunu; buna istinaden mimari nesnenin özgürleştirme gücü olarak potansiyelinin kullanım biçimlerine bağlı olduğunu, doğrudan mimari örnekler vererek ileri sürer. Leach'in (1997, 329) yorumuna göre panoptikon örneğinde de mimarinin verimli düzeni yalnızca iktidarın etkisini desteklemektedir. Ancak yine de Leach (1997, 329), Foucault'nun çalışmalarıyla mimarinin deneyime etkisine dair önemli "bir içgörü" sağladığını ileri sürmüştür. Bu durum, heterotopya kavramının yorumlanma çeşitliliğinde örneklenebilir: Johnson'a (2006, 81) göre kavramın "açık uçlu ve muğlak" olduğu kabul edilse de "baş döndürücü bir çeşitlilikte mekân heterotopyası örneklerine neden olmuştur". Heynen'e (2009, 311-319) göre kavramın "karar verilemezliği" hem "kayganlığı" nı hem "potansiyeli" ni gösterir: Böylece kamusal/özel, kentsel/kırsal gibi katı ikililiklere karşın "üçüncü bir terim olarak verimli bir strateji" sunmaktadır. Çalışan kavramlar üreten ve spesifik analizin önemini vurgulayan Foucault perspektifinin bir yaklaşım olarak araçsallaştırılması, söylediklerinin ötesine geçmenin yolunu açmaktadır.

Bir söyleşide coğrafyacılar için önerdiği gibi, belirli bir bilgi alanını kat eden iktidar ilişkileriyle yüzleşmek ve mücadeleyi sağlayacak araçları inşa etmek önemlidir (Foucault, 1980, 64). Foucault'nun çalışmalarıyla kurulan ilişkide bu kavramsal düzey genişletilmeye çalışılmaktadır. Bu anlamda Foucault'nun mimarlık açısından önemi, tarihsel deneyimi üreten söylemi; nesnenin alanıyla ilişkilendiren analizidir. Bu analizin merkezine "ifade" [statement] tanımını yerleştiren Hirst'e (1993, 52-53) göre söylem, ifadelerin içerme/dışlama biçimlerinin düzeni; ifadeler de belirli bir söylemin parçası olarak ele alınır. Böylece mimari nesne Deleuze'un (1986, 51) kullandığı anlamda, bir "ifade formu" olarak ele alınabilir ve söylemlerle olan ilişkileri belirlenebilir. Dolayısıyla bu perspektif aracılığıyla mimariyi, söylemlerin inşa sürecine dahil olan ve mekânsal üretimin iktidar alanı hâline geldiği süreçlerde ele almak; etkileri açısından da değerlendirmenin yolunu sunar (Hirst, 1993, 52-53). Hays'a (2010, 1-2) göre de "bir temsil alanı olarak mimarlık" bir disiplin, meslek ya da sanat olmasının ötesinde; "kavramların ve özne konumlarının inşası" için bir kuvvet alanı olarak ortaya çıkar ki ontolojik olarak işler. Mimarlığın gerçeklikle ilişkisi ve mimari tasarım arasındaki paradoksa vurgu yapan Tschumi'e (1976, 55-56) göre; mimari ancak, "tarihin onun için belirlediği sınırları ihlal ederek" hayatta kalır, bu aynı zamanda "kendini inkâr etmesi" anlamına gelir. Hays (2010, 13) mimarlık pratiğinin her durumda tarihsel olduğunu ileri sürer: "Gerçek" in bir aracıdır ama "onu basitçe yeniden üretmez; mutlaka hem gösterir hem gizler, hem açığa çıkarır hem bastırır".

Mimari üretim "modernlik eşiği" olarak ele alınabilecek 18. yüzyıldan bu yana tarihsel koşullarda gerçekleşen geniş bir pratikler alanında yer almaktadır. Böylece ne belirli bir kökende ne de yalnızca "Mimarlık" disiplininde toplanması mümkün olmayan, aksine bir dizi teknik, bilgi ve teknoloji tarafından harekete geçirilen mekânsal pratikler üzerine düşündüğümüz ileri sürülebilir (Wallenstein, 2008, 24-30).

MEKÂNIN ÖZNELEŞ[TİR]MEYE YÖNELİK YAPILANDIRICI İŞLEVİ

Mimarlığı tarihsel koşullarda üretken bir pratik konuma geçiren yön değişimi, 18. yüzyılda mekânın ele alınma biçiminde gerçekleşen temel bir fark üzerinden açıklanabilmektedir. Bu farkı Foucault (2004b, 12) iktidar ilişkileri analizinde, insan yaşamının iktidar stratejilerine dahil olmasına neden olan fenomenlerden biri dediği "mekân sorunları" olarak ele almıştır. Dolayısıyla Foucault'nun mekânı ele almak biçimi biyopolitika dediği iktidar modelinin bir parçasıdır. Biyopolitika, modern insan ve yaşam çevresi arasındaki ilişkinin iktidar tekniklerine dahil olduğu yönetim aklının analizidir (Senellart, 2004, 323). Mekân sorunları "yaşam üzerine iktidar" ın farklılaşan teknikleri nedeniyle iki farklı düzeyde ele alınabilmektedir. İlki "bedenin anatomo-politikası" düzeyinde işleyen Disipliner diyagramı ve ikinci düzeyi "insan türünün bir biyo-politikası" olarak Yönetimsellik diyagramı oluşturur (Senellart, 2004, 334).

Mekânsal öğelerin hiyerarşik ve işlevsel dağılımını örgütlemeye çalışan disiplin, verili bir normu dayatmak üzerine çalışan teknikler bütünüdür (Senellart, 2004, 334). Disipliner diyagramda sabit bir amaç için mekânın bölünmesi, bedenin mekânda dağılması ve belirli birtakım işlevlerin kazandırılması söz konusudur (Wallenstein, 2008, 12). İlk olarak Avrupa'da 17. yüzyılda ortaya çıkan bir mekânsal dağılım, toprak üzerinde hakimiyet kurmaya çalışan geleneksel hükümler modelinden farklılaşmıştır. Kristiana, Göteborg, Richelieu gibi "yapay şehirler" in biçimlendirmesinde kullanılan Roma kampı (*castra*) formunu Foucault (2004b, 17-19), disiplin

tekniklerinin mekânı mimarileştirerek ve yalıtarak hakimiyet kurmasına örnek olarak açıklar.

Discipline and Punish (1975), bu yeni iktidar biçimiyle bir dizi yeni yapı arasındaki ilişkiyi değerlendirmemizi sağlar (Hirst, 1993, 56). Öyle ki Foucault bu iktidar biçiminin hem hapisanedeki hem de toplumdaki gözetim mekanizmalarını bir mimari tipolojiyle örneklendirir (Patrão, 2022, 217-218). Bentham'ın Panoptikon'u, merkez kule ve çevresindeki hücrelerle "görsel bir düzenek ve ışıksal bir ortam tanımlar" (Deleuze, 1986, 52). Panoptikon, kontrol stratejisi etrafında tüm yapıyı rasyonelleştiren işlevsel bir mimari örneği olarak, geleneksel yapı tipolojisinden farklıdır; ancak mimarlığın iktidar-bilginin işleyişiyle bağlantısı sorunu başka bir değerlendirme ölçütü sunar (Hirst, 1993, 59). Bu anlamda Bentham'ın bir mekânsal organizasyon ilkesini ürettiği ileri sürülebilir: Panoptisizm (Patrão, 2022, 218). Foucault Panoptisizmi tanımlarken bazen somut bir biçimde, bazen de söylenebilir tüm fonksiyonları kat eden soyut bir makine olarak nitelendirir (Deleuze, 1986, 53). Bu soyut makineyi "toplumsal alanı kat eden ... kuvvet ilişkilerinin diyagramı" olarak ele alan Deleuze (1986, 52-53, 58) hastaneler, okullar gibi disiplin süreçlerini işleten dispozitifleri hem bir ortam formasyonu hem de ceza, eğitim gibi biçimselleşmiş fonksiyonlarla "görünür ve söylenebilir olanları karıştıran bir çorba" olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla hapisane sistemi "söylemleri ve mimarileri tek bir figürde birleştirir" (Foucault, 1975, 271). Böylece Panoptikon, kendisinde mimarileşen şeyle düzeneğin soyut formülünü ortaya koyar: [Mimari] aygıtlar ve kurumlar arası teknikler sayesinde "bedenler üzerinde etki etmenin yeni bir yolu" (Deleuze, 1986, 51). Söz gelimi bu diyagram fabrikada, tutumlar üzerinde kontrol uygulamak için üretim alanının dışına, işçilerin ev yaşamlarına uzanan bir disiplin gücünün uygulanmasıyla bağlantılıdır (Burchell, 1991, 141). Öyle ki 18. yüzyılın ortalarında ekonomi-politiğin gelişmesiyle mimarlık aygıtının konumunu da değiştirecek olan faz değişimi gerçekleşmiştir: "İzole bir nesne olarak bina fikri yerine", nüfusun "kamusal hijyen" gibi ihtiyaçlarına cevap veren tesis fikrinin ortaya çıkmasıyla, disiplinin kapalı mekân segmenti daha yetenekli bir nesneye güç aktarmıştır (Wallenstein, 2008, 12, 30-38).

Foucault'nun (2004b, 13-23) "şehir sorunu" olarak ele aldığı temel bir dönüşümle, sınırlandırmak yerine birtakım düzenlemelerle özgürlükleri yönetmekle ilgilenen bir iktidar aklının gelişimi, panoptik ilkenin kentsel mekâna yayılmasına neden olmuştur. Gordon (1991, 20) yeni iktidar aklını üç genel özellik üzerinden karakterize eder: Muhtemel olaylar dizisiyle ilgilenir; nesnesi "nüfus"tur ve izin verilenle yasaklanan arasında mutlak bir sınır çizgisi çizerek değil, bir ortalama belirleyerek çalışır. Bu dönüşümü Foucault (2004b, 13), 18. yüzyılın başında sınırlı bir mekânda kendine özgü hukuki ve idari konuma sahip mevcut kentlerin yeni dolaşımlara açılarak büyüyor olması ve heterojen hâle gelmesiyle ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla biyopolitikanın ikinci aşaması malların, fikirlerin ve istençlerin dolaşımının yoğunluğuyla giderek genişleyen döngülere izin vermek, mekânsal bir dağılıma yerleştirmek ve büyümeyi öngörmek gerekliliğinin getirdiği sorunları içerir (Foucault, 2004b, 13-21, 46-58). Yönetimsellik, kentleri kat eden akslar açmak, dış dolaşım ağına bağlanmak ve güvenliği sağlamak için sıkışık yerleşimlerde geniş caddelerin açılması gibi müdahaleleri içerir (Foucault, 2004b, 19-20).

Biyopolitik iktidarın ikinci aşaması düzen anlayışını bir kenara bırakır; ancak o anda ideal olanı yakalayacak sabit bir algı üzerinden değil, tam anlamıyla kontrol edilemeyecek bir geleceği hesaba katmak üzere mekânsal

öğeleri ele alma gerekliliğiyle meşgul olmaya devam eder (Foucault, 2004b, 20-22). Dolayısıyla yönetimsellikte söz konusu olan; olası tutumları ve ön görülmez olayları belirleyebilmek üzere bir kentsel plana şehrin yeni gelişme olanaklarının nasıl dahil edileceğidir: Kentsel mekân üzerinden yönetimsel manipülasyon, insanın eğilimleri üzerinde doğrudan olmayan bir etki; “nedensellik ve dolaşım sorunu”dur (Foucault, 2004b, 22).

Bu etki aktarımını mümkün kılan “açık uçlu” olarak tanımlanabilecek “rasyonalite”, Gordon’un (1991, 35-36) ifadesiyle muhtemel olanın hesaplamalarıyla ilgili ‘işlemsel’ bir ilişkidir ve “yönetimi bir sorunsallaştırma pratiği olarak yapılandırır”. Söylemler, mekân düzenlemeleri, kent planları, mimari biçimler gibi heterojen pratikler arasında işleyen dispozitiflerle, üzerine düşünülen mekân nesneleştirilir (Foucault, 1977, 118-121; 1984d). Bu noktada kentsel öğelerin ve gündelik mekânsal pratiklerin düzenlenmesinin stratejik rolü tanımlanabilmektedir. Çünkü nüfus olarak ele alınan kolektif öznenin mümkün eylemleri üzerinden, insanların “kendilik pratikleri”ni yönlendirmek gerekmektedir (Foucault, 2004a, 192). Burada nüfus, dönüşümün etkilerine açık istatistiksel bir olgu ve farklı davranışa sahip bireylerin ortak değişmezi “arzu” üreten “kamu” (*public*) olarak ele alınır (Foucault, 2004b, 44-46, 58-59, 70-75). Müdahale, nüfus üzerinden elde edilen verilerle gerçeklik ögesinde kabul edilebilir sınırları saptamak, değerlerle doğrudan ilişkili olan arzuyu desteklemek ve çoğaltmak suretiyle gerçekleşir (Foucault, 2004b, 21-67). Böylece bireyler “toplumsal çıkar ortaklığı” üzerinden, kendi yerel durumlarında diğer öznelere bağlanırlar (Burchell, 1991, 133). Sonuçta yönetimsellik, nüfus üzerinden bir “normativite”nin belirlenmesi ve davranışların bu normallere göre sınırlandırılmasını içermektedir (Keskin, 2016, 76). Dispozitifler bir kez daha Michel de Certeau’nun (1984, 38) ifade ettiği gibi, yalnızca fiziksel mekâna eklenen sistemler değil aynı zamanda bütünleştirici söylemleri detaylandıran pratikler olarak ortaya çıkar.

Bu analizde mekân hem bir düşünce nesnesi hem de müdahale alanı olarak ortaya çıkarken, kimi pratikler neredeyse doğal süreçler gibi, tekrar tekrar üretilerek önerilen ve normal hâline gelen yapma biçimleri olarak nesneleşebilmektedir (Foucault, 1984e). Böylece iktidar ilişkileri, toplumun üstünde ya da dışında bir ek yapı oluşturmaz, ama ister istemez toplumsal ağlara yerleşebilmektedir (Foucault, 790-793). Deleuze’e (1986, 46) göre bu kavrayış, “iktidarın kaynağını ayrıcalıklı bir yerde konumlandırmayan” “toplumsal model diyagramı”dır.

İktidarın ilişkisel karakteri mekânın aynı zamanda eleştirinin alanı olabileceği bir kavrayış sağlayabilir mi? Leach’a (1997, 329) göre Foucault, iktidar yapılarının sınırı olarak da mekânla ilgilenmektedir ki heterotopya, normallik olarak kabul edilen egemen alanın dışında bir mekân tanımı olarak ele alınabilir. Foucault (1967) gündelik yaşamın içinde yer alan istisna rolleri, gerçek dünyadaki mekânlarla eşleştirerek; huzurevleri ve yatılı okullardan mezarlıklara, tiyatrolara, İran Bahçesi’ne, karnavallara kadar bir dizi somut örneği heterotopyalar olarak sıralamaktadır. Heynen’e (2009, 319-322) göre “normalleştirme” dispozitiflerinin, “öteki” mekânları oluşturan farklı mekânsallıklarla bir arada örneklenmesi, Foucault’nun mekân kavrayışındaki çifte mantıkla açıklanabilir: Bu örneklerin bir uçtan diğerine geçebiliyor olmaları aynı zamanda “ilişkisel bir bozulmaya atıfta bulunabilmeleri”yle ilişkilidir. Foucault (1967, 24) heterotopyayı “belirlenen, yansıtılan ya da temsil edilen ilişkiler kümesini” aynı zamanda “askıya alacak, etkisizleştirecek ya da tersine çevirecek şekilde” bir

mekân tanımı olarak sunmuştur. Böylece mekân, aynı anda hem yansıtır hem de karşı çıkar (Johnson, 2006, 76). Heynen'e (2009, 321-322) göre heterotopyalar "normatif disipline etmeyle özgürleştirici aşırılık arasındaki etkileşimin kendini en açık şekilde gösterdiği alanlar"dır.

Bu etkileşim olanağı "herhangi bir hakikat kavramına gönderme" yapmamak üzere yaratıcılıkla ilişkilendirilir (Keskin, 2011, 22-23). Çünkü "ifade gücü" aynı zamanda yeni bir hareketi üretebilir ki bu süre[ç]de "bilindik" yollar, "kaçış çizgileri" boyunca devinimli başka çizgilere dönüşürler (Deleuze ve Guattari, 1980, 311-316). Dolayısıyla Gordon'un (1991, 47) Foucault'nun son çalışmalarında tanımladığı "iyimserlik çizgisi"nden hareketle; mekâna ilişkin kavramları, tutumları ve uygulamaları sorunsallaştırabiliriz. Böylece "sınır-tutum"; içerde ya da dışarda olmak değil, sınırların eleştirisi biçiminde gerçekleşir (Foucault, 1984h, 45).

FARKLI SORUNSALLAŞTIRMA SÜREÇLERİNİN NESNESİ OLARAK KAYSERİ KENTİ

İktidar ilişkileri çözümlemesi içerisinde hükümlerlik, disiplin ve yönetimsellik olarak adlandırılan teknikler bütünü Türkiye tarihine ve coğrafyasına uygulanabilir gözükmektedir (Keskin, 2016). Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan düzenlemeler, Avrupa'da 18. yüzyılda ortaya çıkan kentleşme fenomenleri ve kapitalizmin gelişmesinin etkisi olarak değerlendirilebilmektedir. Henüz yavaş ve güçsüz olsa da Batılılaşma çabaları yeni mimari unsurları ve mekânsal düzenlemeleri üretmiştir (Aslanoğlu, 2010, 13). Bu anlamda 19. yüzyılda başlayan büyük idari reformlar Osmanlı Devleti'nde disiplinci iktidarın başlangıcını temsil etmektedir (Keskin, 2016, 77). Ancak reformların etkisi Orta Anadolu'da tarihi bir yerleşim olan Kayseri'yi yüzyılın son çeyreğinde etkileyebilmiştir: Batılı anlamda tıbbın, eğitimin ve yönetim birimlerini temsil eden Vilayet Binası, Memleket Hastanesi, Gazipaşa İlkokulu, Askeri Hastane ve Dikimevi, Ahmet Paşa İptidai Mektebi, Kayseri Lisesi gibi bir dizi yeni kurum disipliner iktidar modelinin erken etkilerini gösterir (**Resim 3**).

Yapay Bütünlüğün Üretimi

"Cumhuriyetçi *ethos*" geri kalmışlığı temsil eden "Osmanlı-İslami kimliğinin reddi ve Batılı laik düzene geçiş" temelinde ulusal Türk kimliğinin inşası olarak tanımlanabilir (Batuman, 2018, 7). Bu anlamda ulus-devlet düzeni ve ideolojisinin üzerine kurulduğu modern toplumu gerçekleştirme hayali, biyopolitik iktidarın tekniklerini temellendiren güçlü bir amaçtır. Bu amaca yönelik devrimleriyle erken Cumhuriyet dönemi, disiplinci iktidarın en güçlü olduğu tarihsel aralık olacaktır (Keskin, 2016, 77). Dolayısıyla dönemin gereksinimlerinin disiplin tekniklerine özgü mekânsal bir dağılımla, yeni normları benimsemiş belirli bir özneleşme biçimini ürettiği iddia edilebilmektedir. Nalbantoğlu'nun (1997, 207-209) "pedagojik totalizasyon eylemleri" olarak tanımladığı uygulamalar, mekânı yalnızca organize etmeyecek aynı zamanda mimariyi ideolojik görsel bir imgeye dönüştürecektir. Cumhuriyet'in kurucu söylemi içinde Kayseri kenti de nesneleşmiş, kentsel dokunun içinde ve dışında mevcut biçimlerinden farklı, yeni katmanlar üretmiştir. Bu anlamda yapay bütünlük nitelemesi dönemin pratiklerinin mekânı ele alma biçimini karşılar. Söylemin öğeleri fabrika, konut gibi fiziksel ortamlar olmalarının yanı sıra bütünlleştirici söylemleri detaylandıran fonksiyonlara sahiptirler.

Öncelikle kalkınma hedefine yönelik sanayileşme hareketi, üretimi örgütleyen bir mekân organizasyonunu gerektirmiştir. Üretim alanı olarak kapalı fabrika, zaten bedene birtakım kapasitelerin kazandırıldığı, denetlendiği disiplinler bir mekândır. Ancak ele alınan Sümer Bank Bez Fabrikası, birçok açıdan üretim alanının dışına uzanan bir disiplin gücünün uygulanmasıyla bağlantılıdır. Modern Türkiye'nin anıtsal söyleminin inşa edilmiş tezahürü ve mekânda dağılımının en önemli örneklerindedir: Adının bölgedeki eski medeniyetlerden geliyor olmasından, yalın ve süssüz geometrik hacimlerine kadar "dönemin milliyetçi söyleminin içeriğini temsil eder" (Bozdoğan, 2002, 133-135). 17. Yüzyılın yapay şehirlerine benzer biçimde önce kapalı bir ortam formasyonu olarak ve sonrasında genişleyen mekân organizasyonu ile deneyimi biçimlendirmiş, Asiliskender'in (2008) ifadesiyle "bir okul işlevi" görmüştür.

İlk olarak erken tarihli haberlerde kentin fiziki başlangıç noktasından uzakta yapılandırılması "Cumhuriyet'in yeni bir anıtı" olarak simgeleştirilmesinde okunabilmektedir (Süreyya, 1934, 3 Eylül; Daver, 1935, 20 Eylül) (**Resim 3-4**). Bir gezi yazısında yerleşke şöyle tarif edilmiştir: "Gece tren istasyonuna girerken, fabrikanın yeri, keskin ışıklar ile, daha uzaktan göze çarpar." (Y. N., 1936, 26 Şubat). Yeni bir şehir olarak mekânsal yapılanması, yeni ulusun inşasının bir metaforu olarak "çok kısa bir zaman içinde, ... yepyeni ve modern bir şehir kurmak, yapmak değil yaratmaktır" sözleriyle aktarılmıştır (Uzel, 1939, 5 Mayıs). İkinci olarak bu reformların itici gücü olan modern özneyi biçimlendirme amacı, Daver'in (1935, 20 Eylül) fabrikayı "bir medeniyet ve teknik abidesi" olarak değerlendirmesinde, "bir şehir gibi büyük fabrika" ve "harap" diye nitelendirdiği eski kent betimlemesinde izlenebilmektedir. Lojmanları, sosyal kulüp, sinema, havuz, kreş ve spor tesisleriyle gündelik yaşam alışkanlıkları üzerinden kendilik pratiklerinin nasıl olması gerektiğini belirleyen bu modern tesislerin etkisi, yerleşkenin fiziki sınırlarında kalmayacak çokluğu disipline edecektir. Fabrika hayatının etkisi şöyle anlatılmıştır:

"Kayseride, memurlara bakarak ... daha iyi yaşamak meyilleri günden güne artmaktadır. ... Bez fabrikası ... Kayseri şehrinin hayatında da bir medeniyet ve enerji unsuru olarak vazife görecek" (Y. N., 1936, 26 Şubat).

1942-43 yıllarında inşa edilen dış vazife evleri ve sonrasında gelişecek işçi kooperatiflerinin "bütün konforu içinde toplamış, apartmanlara ayrılmış" diye nitelendirilen konutlarıyla modern yaşamın mekânsal dağılımı genişletilmiştir (Y. N., 1936, 26 Şubat). Yerleşke çevresindeki arazilere kurulan mahalleler; bahçeli evler, okul, spor salonları gibi tesisleriyle, işlevsel bir mekânsal dağılımı ızgara sistemin eşitleyici düzeninde sağlamıştır. Mortaş (1944) bu modern tesislerde işçi ve memur ailelerinin daha temiz ve sağlıklı bir şekilde yaşayarak hem ekonomik hem bedensel olanaklarının sağlandığını, işçilerin randıman düşüklüğünün engellendiğini ve yaşam kalitesinin yükseltildiğini belirtmiştir (**Resim 5**). Böylece gücünü ulus-devlet yönetiminden alan disiplinler tekniklerin hedeflediği normatif sistem, mekânsal asambajlarla toplumsal öznesini ayırabilmiştir.

İkinci düzeyde kent merkezi bu iktidar diyagramının nesnesidir. Süreç işlevsel bir dolaşım ağını örgütlemek üzere planlama pratiği aracılığıyla kentsel mekânın üzerine düşünülmesini içermiştir. Boyutları değişken evlerden, dar ve çıkmaz sokaklardan oluşan eski doku haritalandırmaya uygun değildir. Öte yandan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ermeni ve Rum nüfusunun tehcir ve nüfus mübadelesiyle kenti terk etmek zorunda

Resim 5. Gazete ve dergilerden içerikler (Uzel, 1936, 11 Mayıs; Mortaş, 1944, 11; Oran, 1956)

kalması, evleri yarı yıkık durumda bırakmıştır (Doğan, 2007,115-116). Her anlamda geri kalmışlığı temsil eden mevcut durumun üstesinden gelinmesi gerekliliği, eskiye karşı keskin bir eleştiriyi beraberinde getirmiştir. 1936-39 döneminin haberlerinde “eski ve biçimsiz evler” ve “daracık sokaklar” istimlak ve yıkımın haklı gerekçesi olarak konu edilmiş, ilerlemenin önünde duran bu tür bir engelden kurtulmaya yönelik değişim heyecanı dışa vurulmuştur (Cumhuriyet Gazetesi, 1936, 31 Temmuz). Yayımlanan toplantı raporlarında istimlaki gereken mahallelerin haritalarının yaptırıldığı belirtilmiş, Cumhuriyet öncesi “tarihi bir facia” olarak nitelendirilmiştir (Kayseri Gazetesi, 1931, 2 Teşrinisa; Cumhuriyet Gazetesi, 1934,16 Kasım).

1933 Yapı Yollar Kanunu’na istinaden dolaşımı örgütlemek üzere Çaylak Planı hazırlanmıştır (Çabuk, 2012). Dönemin planlama pratiğine ilişkin üretim süreci şöyle anlatılmaktadır:

“Mühendis ... şehrin eski vaziyetini gösteren plânın üzerinde eski eserleri muhafaza ederek sağdan sola, yukarıdan aşağı ... kırmızı çizgiler çekiyor. İşte o şehir veya kasabanın bulvar ve caddeleri bu kırmızı çizgiler; bu çizgilerin birbirini kat ettikleri mahalleler de meydanlar oluyor” (Uzel, 1938, 8 Mart).

Nihayetinde bu bulvarlar modern kentin sterilize edilmiş mimari binalarıyla “yeni kentin doğru imgesi”nin öğeleri olacaktır (Nalbantoğlu, 1997, 195). Planın önerdiği düzenlemelerin mevcut doku üzerinde yer aldığı düşünüldüğünde; “doğru imgeyi” bozan bu dokunun yitirilebilir olarak görüldüğü iddia edilebilir. Ancak bu alıntının tonu da dahil olmak üzere söylemsel ifadenin bu uygulamalara ilişkin bir tereddütü de içerdiği, sosyal ve mekânsal sınırlar arasında gerilimi yansıttığı çıkarımı yapılabilmektedir. Örneğin “Kapalı Çarşı, asari atikadandır!..” diyerek yıkılmasına karşı çıkanların “Cumhuriyet idaresinin takip ettiği yüksek imar siyaseti”ni engelleyemeyeceği belirtilmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1934, 9 Nisan). Ayrıca fikir ayrılıkları “memlekete ihanet etmek” olarak nitelendirilmiştir (Ekrem, 1932, 1 Şubat). Çetintaş (1936, 28 Aralık; 1937, 2 Ocak; 1937, 4 Ocak) köşesinde milli değerlerin korunması gerektiğini ve kentte bu anlamda “bazı zayıflıklar” verildiğini belirtmiş olsa da “yapmadan evvel yıkım”ı zorunlu bir öncelik olarak kabul etmiş, eleştirinin yönünü

hâlen “planlama hamlesi” geliştirilememiş olmasına çevirmiştir. İstimlak ve yıkım masraflarını eleştirerek “yamacılık prensibi” dediği şeyi eleştiren Uzel’e (1938, 8 Mart) göre, eski merkez yerine bulvarlar üzerinde ve çevresinde yeni kentin kurulması “iki devri” göstermesi bakımından önemlidir.

Bu ikili durum modern mimarinin disiplinler fonksiyonlarla biçimlenmesinde de açığa çıkmaktadır. Doğan’a göre (2007, 125) muhafazakar değerlerin etkisi kamusal alandan dışlanırken; modern toplumsal özne için meydan ve bulvar kullanımları geliştirilmiştir: Çetintaş’ın (1937, 4 Ocak), “medenî eğlence ve istirahat yerleri” olarak tanımladığı Halkevi Binası, Kız Enstitüsü, Sinema gibi kamu yapılarıyla donatılmıştır (**Resim 6-7**). Bu yapıların kentin en önemli caddesinde açık alan kullanımlarıyla dışa vurulması ve mimarilerinin güçlü modernist biçimsel özellikleri paradigmatiktir (Bozdoğan, 2002, 112). Halkevi’nin kentteki örneğinin Türkiye’nin ilk kadın mimarları Tomsu ve Belen’e ait olması, bu bina tipinin “ilerlemeci yanlanmalarını daha da vurgulamaktadır” (Bozdoğan, 2002, 109). Kamu binalarıyla geometrik şekilli havuzlar, sıra ağaçlarla düzenlenen kamusal alanlar ulus inşasına yönelik amaçlarını hem faaliyetleri hem de yapısal temsil biçimiyle gerçekleştirmiştir (Bozdoğan, 2002, 94-95). Öyle ki 1934-35 yıllarında Cumhuriyet Gazetesi’nde (1934, 9 Nisan; 1935, 14 Eylül) retorik bir strateji olarak birçok eski-yeni karşılaştırması yer almıştır. Dolaşımını sağlamaktan ziyade, disiplinler olarak sınırlandırılmış bir mekânsal bütünlüğün öğeleri olarak bu uygulamalar ve dokusunda yer alan iktidar-bilgi etkisinin görünürlüğü 1950’ler boyunca izlenebilecektir.

Öte yandan Prof. Oelsner ve Y. Mimar Aru tarafından düzenlenecek, imar planının duyurusu 1940 yılında yayımlanmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 1940, 30 Mayıs). Kentin en önemli planlama pratiğinin merkezci ve sınırlandırmaya yönelik bir üretim biçimi olarak disiplinler iktidar aklıyla üretilmiş olduğu iddia edilebilmektedir. Öncelikle plan “bütünlüklü bir imge”yi kurabilmek üzere kentin büyürken dağılmasını kontrol altında tutacak, biri merkezde diğeri çeperde sınır durumunda olan “ring” önerisiyle biçimlenmiştir (Oelsner, 1945). İkinci olarak planın modern konut ve kamusal tesis önerileriyle bulvarlar ve meydanlar mekânsal olarak güçlendirilmiştir (**Resim 3-8**). Böylece tarihi merkez odak alınarak kentin dolaşım ve yerleşim açısından büyümesi içe katlanarak kontrol altına alınmıştır.

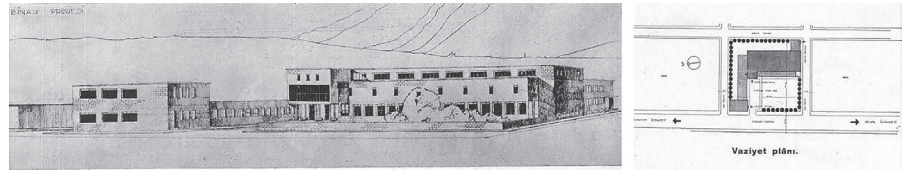
Disipliner Sınırların Aşılması

Oelsner-Aru planının uygulandığı 1950’li yıllar Türkiye’de biyopolitik iktidarın yeni bir aşamaya geçtiği tarihsel dönemin başlangıcıdır. İlk olarak, kenti günümüze kadar yapılandırarak pratiklerin asıl hâle gelmesi Türkiye’de çok-partili düzene geçiş, 1950 sonrası kapitalizmin gelişmesiyle ilişkilendirilebilmektedir. Mekânı ele alma biçiminde belirli bir dönüşümün izi 1954-56 yıllarında *Arkitekt* dergisinde kentlerde nüfus artışı, işçi evleri ve konut politikalarıyla, şehircilik tarihi ve ilkelerine yönelik bilgi üretiminden takip edilebilmektedir. Yenen (1954) “toptan istimlak ve mahalle sıhhileştirme işleri” için yeni imar kanununun formüle edilmek üzere olduğunu belirtmiştir. Kentte gündelik pratiklerin ve ilişkilerin düzenlenmesi bu genel perspektifte ele alınmaktadır. Bu kapsamda bir hareketlenme, “Şehrimiz” başlıklı köşe yazılarında aktarılmıştır:

“Bir taraftan ... meskenler yapıyor, bir taraftan imar planına göre belediye, caddeler açıyor bir taraftan şehrin ana caddeleri asfaltlanıyor.

Resim 6. Cumhuriyet Gazetesi'nden içerikler (9.Nisan.1934; 6.Mart.1935, 14.Eylül.1935; 8.Eylül.1935; 31.Temmuz.1936)

Resim 7. Halkevi Binası Projesi (Tomsu ve Belen, 1937, 108)

Resim 8. Oelsner-Aru Kayseri İmar Planı (1945, 1/5000 ölçekli paftadan yeniden üretim) (Ovacık Çoruh, 2018)

... Güçlük yerine kolaylık, mahkeme mahkeme gezmek yerine, karşılıklı anlaşma yolu hakim. ...” (Yedekçioğlu, 1952, 13 Ağustos).

Alıntılanan metinde, pratiklerin yoğunluğu, iktisadi liberalizmin sağladığı canlanma, devlet bürokrasinin gücünün kırılması ve 1950 belediye seçimlerinde merkezi yönetimin adayı Kavuncu'nun seçilmesiyle belediye başkanının güçlü bir aktör olarak ortaya çıkması kentte iktidar mekanizmalarının yeni aşamasını işaret etmektedir. 1950 sonrasını öncesinden ayıran çizgi kentin yerel koşullarına dönmesi olacaktır. Böylece kamunun genel çıkarı olarak arzuyu yönetmekle ilgilenen pratikler, hâlen etkilerini sürdüren disiplinler tekniklerle birarada okunabilecektir.

Dönemin bilme etkilerini ortaya koyan yukarıdaki metinden hareketle, bu dönüşüm iki bileşen üzerinden ele alınabilmektedir: Konut ve dolaşım. İlk olarak devletin kredilerle desteklediği konut kooperatifleriyle 1949 yılından itibaren fabrika yerleşkeleri ve kent merkezi arasında kalmış alanlarda işçi ve memur mahalleleri, konut üretiminin ulusal düzeyde disiplinler politikası olarak belirlenebilmektedir (Çoruh, 1953, 19 Ekim). Öte yandan 1951-52 yıllarında Hakimiyet Gazetesi'ndeki haberler, kenti kat eden aksları güçlendiren yol genişletme faaliyetlerine ilişkindir. Bunları mümkün kılan ve süreçte kenti yapılandıracak olan arsa anlaşması olarak bilinen kamulaştırma uygulaması olmuştur. Böylece ortak alanların oluşturulması gibi gereklilikler, imar kanununun öngördüğünden daha yüksek oranlarla arsalardan alınan payla gerçekleştirilmiştir (Doğan, 2007, 132). Çoruh (1953, 19 Ekim), “acayip” diye tanımladığı dokunun dönüşümüne ilişkin, “geleneğine ve aile ocağına düşkün Kayseriliyi dileğiyle razı etmek zor bir iştir” diye belirttiyse de bu sorun aşılmıştır ki “kuyu gibi muazzam duvarlar” içine saklanmış evlerin yıkılıp “dünyalarca geniş caddeler”in açıldığını aktarmıştır. Doğan (2007, 132-133) Kavuncu'nun 1945 imar planının önerilerini, “yerel hakim blokun” isteklerine uygun olarak gözden geçirdiğini ve “esnek bir kamulaştırma politikası” yürüttüğünü belirtir: Gayrimenkul sahipleriyle arsa karşılığı ya da rant paylaşımı temelinde anlaşılması; evsiz kalanların barınma gereksinimi, Belediye Blokları (1957) olarak bilinen sosyal konutlarla karşılanmıştır.

Böylece planın yönetsel iktidar aklıyla yeniden ele alındığı ve müdahalelerin dayanağını oluşturduğu iddia edilebilmektedir. Öte yandan kent merkezinde istimlak ile planın uygulanması yer değiştirme hareketini koşullandırmış, eski evlerin terk edilmesiyle geleneksel dokuda sonraki yıkımları da gerekçelendirmiştir. Kentte yıkımlara karşı çıkılmadığı, hatta genel bir talebin sonucu olarak uygulandığı iddia edilebilmektedir ki Kayseri İli Yıllığı'nda (1968, 302) 1963-67 yılları arasında konu edilen faaliyetlerin anahtar kelimeleri; istimlak, yıkım, temizleme ve iskân olarak belirlenebilmektedir. Bu kapsamda modern konut üretimine yönelik ilk büyük çaplı yıkım Sur-içi'nde gerçekleşmiştir (Cumhuriyetin 50. Yılında Kayseri, 1973). (Resim 3).

Bireyin nüfus olarak ele alındığı ve toplumsal çıkar ortaklığına dayanan kamulaştırma ve imar faaliyetleriyle bu yönetsel uygulamalar, planlama pratiği aracılığıyla kentin geleceğini de yönlendirmiştir. Geniş cadde düzenlemeleri ve kümbet, medrese gibi tarihi eserleri yeniden görünür kılacak uygulamalar “siyasal açıdan muhafazakarlıkla uzlaşan, ekonomik açıdan liberal modernleşme” biçimini başlatmıştır (Doğan, 2007, 136).

Yine de Oelsner-Aru planının önerileriyle bütünlüklü bir kentsel imge üretilebilmiştir. Günümüzde mevcut 4-5 katlı “modern” apartmanlar ve iş hanlarıyla yapılandırılan Sur-içi ve yıkılma sürecinde olan Sahabiye

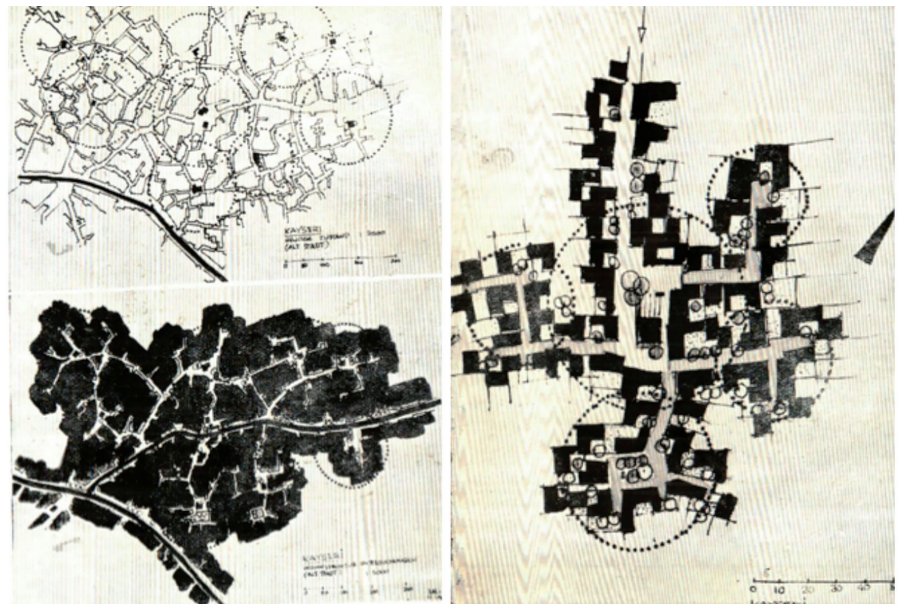

Resim 9. Sur-içi (kırmızı leke) - İstasyon Caddesi (sarı leke): (solda) 1926 Gabriel (1954) haritası ve (sağda) 1945 Oelsner-Aru 1/5000 paftası (Ovacık Çoruh, 2018)

Mahallesi bu imgenin en önemli bileşenleridir (**Resim 2-9**). İstasyon Caddesi'nin kamu yapıları ve çok katlı bitişik nizam apartman bloklarının sınırladığı Sahabiye, planın önerisiyle tanımlanmış bir ızgara dokudur. Yollar, standart parsel boyutları, bahçeli konut tiplerinin tekrarıyla bu yerleşim, dönemin gereksinimlerine yönelik form, malzeme, konstrüktif elemanlar gibi yeni üretim biçimlerini ortaya çıkarmıştır. Erken Cumhuriyet döneminin normatif değerlerini taşıyan bütünlüklü bir imgenin üretimiyle bu dönem, disiplinler araçların yönetsel iktidar aklıyla ele alındığı bir geçiş dönemi olarak tanımlanabilmektedir.

Boşluğun Üretimi

1970'li yıllardan itibaren kentsel mekânın giderek daha baskın şekilde yeni dolaşımlara açılması gereksinimi; dönemin Cumhuriyet Gazetesi'nde turizme yönelik mekânsal faaliyetler ve tarihi eserlerin dönüşümü konuları üzerinden izlenebilmektedir. Ancak asıl sorun, imar hareketliliği ve dolaşımı sağlayacak planlama pratikleri için üzerinde çalışılması güç

Resim 10. Geleneksel doku parçası ve dönüşüm önerisi (Aru, 1965, 209)

bir alan olan eski konut dokusu olarak belirlenebilmektedir. Aru (1965), bu yıllarda yalnızca kent merkezinin güneyinde bütünlüklü biçimde okunabilen bu doku üzerinde çalışmış ve dolaşım önerisi geliştirmiştir (**Resim 10**).

Kent merkezinde yüksek bloklu yapılaşma ve geniş caddelerden oluşan kentleşme anlayışıyla düzenlenen 1973-74 İmar Planı raporunda, dokunun “yağ damlası gibi yayılması” konu edilmiş ve belediye meclisi toplantısında kent “ihmal edilen” bu bölgesinin imarına ağırlık verilmesi kararlaştırılmıştır (Demir ve Çabuk, 2013, 222). Yıkımı gerçekleştirilmemiş mahallelere ilişkin bu içerik, bu pratiklerin nüfusun kabul edilebilir sınırları dahilinde gerçekleştiğini işaret etmektedir. Süregelen koruma kavrayışı, tarihi sit olarak belirlenen alanların devlet eliyle korunmasına dayanan uygulamanın, imar hareketini yavaşlatan bir engel olarak tanımlanmasında da açığa çıkmaktadır. Öyle ki sit alanlarının daraltılmasına yönelik çaba, 1985-86 yıllarının yerel gazetelerinde izlenebilmektedir (Kayseri Akın Günlük Siyasi Gazete, 1985, 4 Haziran). 1980'lere kadar devletin kurumlarınca belirlenen ve korunan alanlar, bu yıllarda kentlerin iktidar ilişkilerine bırakılmıştır. Belediye Başkanı Çetinbulut, eski mahallelerde imar hareketini başlatırken “modernizasyona önem verildiğini” ve “sağlıklı” bir yapılaşmaya özen göstereceklerini belirtmiştir (Kayseri Akın Günlük Siyasi Gazete, 1985, 10 Haziran). Dolayısıyla söylemin bir ögesi hâline gelen mevcut geleneksel doku, eski ve sağlıklı bir yaşam çevresi olarak ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra bu haberlerde arsa karşılığında anlaşma sağlandığına ilişkin ifadeler mevcuttur (Kayseri Olay Gazetesi, 1985, 1 Mayıs).

Böylece eski doku, 1984-89 yılları arasında büyük çaplı yıkım müdahalelerine tamamen açılmıştır. Bu etkinin günümüzdeki izi Mimar Sinan Parkı'nın inşa sürecinde somut hâle gelmiştir (**Resim 11**). Kentin kuzeyinde Gevher Nesibe Medresesi çevresinde yer alan ve “Orta Mahalle” olarak bilinen yerleşimin tamamının istimlakı, 1985 yılı boyunca yerel gazetelerde yayınlanmış ve 14.03.1985 tarihinde tasdik edilmiştir (Kayseri Akın Günlük Siyasi Gazete, 1985, 20 Mayıs). Eleştirinin konusu sürecin yavaş ilerlemesiyle kamusal bir talebin karşılanamıyor olmasına ilişkindir. Dönemin söylemsel üretiminden dokunun karmaşık fiziksel yapısı ve mülkiyet sorunlarının istimlaklar için güçlük oluşturduğu anlaşılmaktadır (Kayseri Akın Günlük Siyasi Gazete, 1985, 8 Temmuz; 1985, 22 Ağustos). Örneğin yerel gazetelerde istimlak ilanlarının yayımlandığı 22-23.08.1985 tarihlerinde, Cumhuriyet Gazetesi'nde “Kayseri'ye yeni görünüm” (1985) başlıklı bir haber yayımlanmıştır. Böylece denetlenmesi güç olan eski-sıkışık doku, steril bir kentsel boşluğa dönüştürülmüştür.

“Mimar Sinan Parkı”nın inşa süreci, kentsel iktidar ilişkilerinin bundan sonraki diyagramının mekânı ele alma biçiminin bir örneğidir. Öyle ki “Kayserililik, Cumhuriyet öncesi tarih ve dindarlık”la tanımlanan yeni bir özneleşme biçimine yönelik milliyetçi-muhafazakar duyarlılık ve Kayseriyle sınırlı olmayan yeni bir “kentsel ittifak” ile birlikte şekillenerek güç kazanmaya başlamıştır (Doğan, 2007, 159-162). Batuman'a (2018, 2, 203) göre kentleşmenin bu “yeni evresi”ni belirleyen ideolojik içerikler, laik Cumhuriyet'in modern devlet yapısının halihazırda “kamusal alanı kontrol altına almaya yönelik mekanizmaları”na yerleşmiş ve yenilerini üretmiştir. Böylece dispozitifler soyut makinenin nasıl çalıştığını haritalamış olur; bu soybilimsel analiz bir toplumsal model diyagramı ortaya koyar.

Resim 11. Mimar Sinan Parkı (Ovacık Çoruh, 2018)

SONUÇ

Bu çalışmada özne ve mekân ilişkisel ontolojik bir yaklaşımla ele alınmış, mekânın deneyimi yapılandıran etkisi tartışılmıştır. Kayseri kentinde iktidar-bilgi etkisinin arkitektonik ve kentsel formlarda somut hâle geldiği ve farklı özneleşme süreçlerini yapılandırdığı bir analiz ortaya konulmuştur. Ancak aynı zamanda eleştirinin konusu olan güncel pratikleri koşullandıran bir özneleş[ti]r]me süreci çözümlenebilmektedir. Bu ikili durum, farklı motivasyonlarla üretilmiş olsalar da sorunsallaştırma süreçlerinde kentsel mekânın eski/yeni, geçmiş/şimdi, değişim/koruma gibi ayırım ve sınıflandırmalarla ele alınması ve bu anlamda koşullandırılan stratejik-yönlendirici mekanizmaların sonucudur. Bu mekânsal müdahalelerin değerler sisteminde ve kendilik pratiklerinde sürekli bir manipülasyonu hedeflediği ileri sürülebilmektedir. Günümüzün pratiklerini koşullandıran stratejik değer kavrayışı ve geçmişle kurulan ilişki göz önüne alındığında ise iktidar ilişkilerinin toplumsal ağlara kök saldığı sonucuna varılabilmektedir. Öyle ki seçmeci bir koruma anlayışının devamı olan pratikler ya da rant üretimine yönelik yıkım gibi müdahaleler normalleşmiş deneyim kalıpları olarak belirginleşmektedir. Boşluk ve parçalanma üzerinden tarif edilebilen böyle bir kentsel durumda mekân; geçici tarihsel gereksinimlerin normatif değerlerinin her türlü belirleyiciliğine açık hâle gelmiştir: Kentin özgül ilişkilerinin yok olması, sonraki müdahalelere karşı herhangi bir direnci motive edecek ifade gücünün ve tasarım pratiklerinin olanağını da azaltmaktadır.

Sonuçta mekâna müdahalenin, insanın varoluşunda yani değerler sisteminde manipülasyona neden olduğu ortaya konulabilmektedir. Bu yüzden mekân, iktidar ilişkileri diyagramının ayrılmaz bir parçasıdır. Kayseri kentinde bu ontolojik ilişki, verili bir istişare biçimi olarak dispozitiflerle örülmüştür; öyle ki güncel pratikleri de içeren bir süreklilik, negatif pekişmeye yönelik toplumsal bir diyagram

haritalandırılabilir. Ancak böyle bir yaklaşımla yapılmak istenen, Foucault'nun (1984h, 46-47) şimdiki zamanın sınırları üzerine eleştirel bir tutum olarak tanımladığı sınır-tutumu yeniden üretmektir. Bu perspektif aracılığıyla kentsel mekânı farklı sorunsallaştırma süreçlerinin nesnesi olarak çözümlenmek; bu yolla söylemin sınırında yeni ilişkisel diyagramlar üretebilmek mimarlık ve kent hakkında düşünmenin alternatif yollarını sunabilir. Çünkü bir diyagram çeşitli haritaların üst üste binmesinden oluşur. Öyle ki "birleştirdiği noktaların yanı sıra görece özgür veya bağımsız noktalar, yaratıcılık, mutasyon ve direnç noktaları barındırmayan diyagram yoktur" (Deleuze, 1986, 63). Bu düşünsel çaba, tasarım pratiğinin üretim stratejisine de dönüşebilir: Koolhaas (1994, 18-20, 100) kentsel alanı daha fazla kontrol alanına bölerek üreten ızgara sistemin aynılaştıran bütünlüğünü ele aldığı Manhattan okumasında; her bir tekil bloğu diğerinden ayıran stratejilerin aynı zamanda kenti birbiriyle yarışan bir olaylar mozaği hâline getirebildiğini öne sürmüştür. Dolayısıyla ifade alanlarımızı kat eden söylemin bilme etkilerinin ve stratejik pratiklerinin farkında olmak, yeni bir hareketi üretebilir ve yapma biçimlerini birer ihlale dönüştürebilir. Uğraş alanı mekânsal pratiği üretmek olan mimarlıkta kentlerin özgül koşullarını hassasiyetle çözümlenmek ve yeniden-üretmek, bu sınırlara karşı eleştirel bir tutum olarak belirlenebilir. Sanatla ve yaratıcılıkla ilişkilenen böyle bir tutumla herhangi bir iktidar-bilgi uygulamasının tek ve sürekli kuvvet hâline gelemeyeceği nitelikli bir çeşitliliği ve çokluğu üretmek amaçlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- AGAMBEN, G. (2012) *Dispozitif Nedir?*, Monokl Yayınları, İstanbul.
- ARU, K. A. (1965) *Yayalar Taşıtlar; Şehir Dokusunda Yeni Ulaştırma Düzenleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ASİLİSKENDER, B. (2008) *Modernleşme ve Konut; Cumhuriyet'in Sanayi Yatırımları ile Kayseri'de Mekânsal ve Toplumsal Değişim*, yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ASLANOĞLU, İ. (2010) *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- BATUMAN, B. (2018) *New Islamist Architecture and Urbanism: Negotiating Nation and Islam Through Built Environment in Turkey*, Routledge, New York.
- BOZDOĞAN, S. (2002) *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul.
- BURCHELL, G. (1991) Peculiar Interests: Civil Society and Governing 'The System of Natural Liberty', *The Foucault Effect Studies In Governmentality*, der. G. Burchell, C. Gordon, P. Miller, The University Of Chicago Press, Chicago; 119-150.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Kayseri; 1973 İl Yıllığı* (1973) Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Cumhuriyet Gazetesi (1934) Diriltilen Bir Şehir Kayserî İmar ve İhya Ediliyor (9 Nisan 1934).
- Cumhuriyet Gazetesi (1934) Harita Yaptırılacak (30 Mayıs 1934).
- Cumhuriyet Gazetesi (1934) Kayseri'de İmar Faaliyeti (16 Kasım 1934).

- Cumhuriyet Gazetesi (1935) Kayseride İlk Sesli Sinema (8 Eylül 1935).
- Cumhuriyet Gazetesi (1935) Kayseride Güzel Bir Eser Meydana Çıkarıldı (14 Eylül 1935).
- Cumhuriyet Gazetesi (1936) Kayseri Bir Plân Dahilinde İmar Ediliyor (31 Temmuz 1936).
- Cumhuriyet Gazetesi (1985) Kayseri'ye Yeni Görünüm.
- ÇABUK, S. (2012) Kayseri'nin Cumhuriyet Dönemindeki İlk Kent Düzenlemesi: 1933 Çaylak Planı, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi* 29(2) 63-87.
- ÇETİNTAŞ, S. (1936, 28 Aralık) Anadolu'da San'at Tetkikleri, *Cumhuriyet Gazetesi* 5.
- ÇETİNTAŞ, S. (1937, 2 Ocak) Kayseri'de Türk Evleri, *Cumhuriyet Gazetesi* 5.
- ÇETİNTAŞ, S. (1937, 4 Ocak) Kayseri'de İmar, *Cumhuriyet Gazetesi* 5.
- ÇORUH, S. (1953, 19 Ekim) Selâhaddin Çoruh'un Radyo Konuşması, *Hakimiyet Gazetesi* 1.
- DAVER, A. (1935, 20 Eylül) Kayseri bez fabrikası ... , *Cumhuriyet Gazetesi* 7.
- DE CERTEAU, M. (1984) *The Practice of Everyday Life*, çev. S. Rendall, University of California Press, Berkeley.
- DELEUZE, G. (1986) Foucault, *Foucault 1972-1990*, çev. İ. Uysal ve E. Koyuncu (2013) Norgunk Yayıncılık, İstanbul.
- DELEUZE, G., GUATTARI, F. (1980) Mille plateaux: Capitalisme et schizophrénie, 2, *Capitalism and Schizophrenia 2: A Thousand Plateaus*, çev. B. Massumi (1987) Minnesota University Press, London.
- DEMİR, K., ÇABUK, S. (2013) *Türk Dönemi Kayseri Kenti ve Mahalleleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- DOĞAN, A. E. (2007) *Eğreti Kamusalılık: Kayseri Örneğinde İslamcı Belediye, İletişim Yayınları*, İstanbul.
- EKREM, A. (1932, 01 Şubat) Ortorvadan Mal Kaçırarak, *Kayseri Vilayet Gazetesi* 1.
- FOUCAULT, M. (1967) Of Other Spaces, çev. J. Miskowiec (1986), *Diacritics* 16(1) 22-27.
- FOUCAULT, M. (1971) Nietzsche, La genealogie, L'histoire, *Nietzsche, Soybilim, Tarih, Felsefe Sahnesi*, der. I. Ergüden, T. Birkan, çev. I. Ergüden (2011) Ayrıntı Yayınları, İstanbul; 230-253.
- FOUCAULT, M. (1975) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, çev. A. Sherida (1995) Vintage Books, Random House, New York.
- FOUCAULT, M. (1977) Le jeu Michel Foucault, *Michel Foucault'nun Oyunu, Entelektüelin Siyasi İşlevi* der. I. Ergüden, T. Birkan, çev. O. Akınhay (2011) Ayrıntı Yayınları, İstanbul; 117-155.
- FOUCAULT, M. (1980) Questions on Geography, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*, der. C. Gordon, Pantheon Books, New York; 63-77.
- FOUCAULT, M. (1982) The Subject and Power, *Critical Inquiry* 8(4) 777-795.

- FOUCAULT, M. (1983) A Propos de la généalogie de l'éthique: un aperçu du travail en cours, *Dit et écrits*, C. IV 1980-1988, der. D. Defert, F. Ewald (1994) Gallimards; 609-630.
- FOUCAULT, M. (1984a) "Maurice Florence", Michel Foucault, *Aesthetics, Method, And Epistemology: Essential Works of Michel Foucault 1954-1984, V. II*, der. J. D. Faubion, çev. R. Hurley and Others (1998) The New Press, New York; 459-463.
- FOUCAULT, M. (1984b) Preface to the History of Sexuality, *The Foucault Reader*, der. P. Rabinow, çev. W. Smock, Pantheon Books, New York; 333-339.
- FOUCAULT, M. (1984c) Space, Knowledge, and Power, *The Foucault Reader*, der. P. Rabinow, çev. C. Hubert, Pantheon Books, New York; 239-256.
- FOUCAULT, M. (1984d) The Concern for Truth, *Foucault Live (Interviews, 1961- 1984) Michel Foucault*, der. S. Lotringer, çev. J. Johnston (1989) Pantheon Books, New York; 455-464.
- FOUCAULT, M. (1984e) The Ethics of the Concern for Self as a Practice of Freedom, *Foucault Live (Interviews, 1961- 1984) Michel Foucault*, der. S. Lotringer, çev. L. Hochroth and J. Johnston (1989) Pantheon Books, New York; 432-449.
- FOUCAULT, M. (1984f) *The Use of Pleasure: The History of Sexuality, V.II*, çev. R. Hurley (1990) Vintage Books, Random House, New York.
- FOUCAULT, M. (1984g) Truth and Power: (From Power/Knowledge), *The Foucault Reader*, der. P. Rabinow, Pantheon Books, New York; 51-74.
- FOUCAULT, M. (1984h) What Is Enlightenment?: (Was ist Aufklärung?), *The Foucault Reader*, der. P. Rabinow, çev. C. Porter, Pantheon Books, New York; 32-50.
- FOUCAULT, M. (2004a) Naissance De La Biopolitique: Cours au Collège de France, 1978-1979, *The Birth of Biopolitics: Lectures At The Collège De France, 1978-79*, çev. M. Senellart & G. Burchell (2008) Palgrave Macmillan, New York.
- FOUCAULT, M. (2004b) Sécurité, Territoire, Population, Cours au Collège de France 1977-1978, *Güvenlik, Toprak, Nüfus, Collège De France Dersleri (1977-1978)*, çev. F. Taylan (2013) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- GABRIEL, A. (1954) *Kayseri Türk Anıtları*, Güneş Matbaası, Ankara.
- GORDON, C. (1991) Governmental Rationality: An Introduction, *The Foucault Effect Studies in Governmentality*, der. G. Burchell, C. Gordon, P. Miller, The University of Chicago Press, Chicago; 1-51.
- HAYS, M. K. (2010) *Architecture's Desire. Reading The Late Avant-Garde*, The MIT Press, New York.
- HEYDEN, H. (2009) Heterotopia Unfolded?, *Heterotopia and the City: Public Space in a Postcivil Society*, Routledge, London; 311-323.
- HIRST, P. (1993) Foucault and Architecture, *AA Files Autumn* (26) 52-60.
- İMAMOĞLU, V. (2014) *Büyükbaşbaşı: Bir Varmış Bir Yokmuş*, Heyamola Yayınevi, Kayseri.
- JOHNSON, P. (2006) Unravelling Foucault's "Different Spaces", *History of the Human Sciences* 19(4) 75-90.

- Kayseri Akın Günlük Siyasi Gazete (1985) Belediye Tapu İstimlak Müdürlüğü Binlerce İstimlak Dosyası Hazırlıyor (20 Mayıs 1985).
- Kayseri Akın Günlük Siyasi Gazete (1985) Sit Uygulaması Kalkıyor (4 Haziran 1985).
- Kayseri Akın Günlük Siyasi Gazete (1985) Eski Mahallelerde İmar Çalışmaları (10 Haziran 1985).
- Kayseri Akın Günlük Siyasi Gazete (1985) İstimlakına Başlanan Eski Mahallerde İmar Kargaşasına İzin Verilmeyecek (8 Temmuz 1985).
- Kayseri Akın Günlük Siyasi Gazete (1985) Eski Mahallerdeki İstimlak Çalışması (22 Ağustos 1985).
- Kayseri Gazetesi (1931) Kayseri Belediye Meclisinin İzahnamesi (2 Teşrinisa 1931).
- Kayseri İli Yılığ* (1968) Gutenberg Matbaası, Ankara.
- Kayseri Olay Gazetesi (1985) Birçok Saha İmara ve İnşaatte Geçecek (1 Mayıs 1985).
- Kayseri Olay Gazetesi (1985) İstimlak İlanı (22 Ağustos 1985).
- KESKİN, F. (2002) *Problematization and Games of Truth: Michel Foucault's analytics of Constitution of the Subject in Political Modernity*, yayınlanmamış Doktora Tezi, Graduate School of Arts and Sciences, Department of Philosophy, Columbia University, New York.
- KESKİN, F. (2011) Özne ve İktidar, *Özne ve İktidar*, der. I. Ergüden ve T. Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul; 11-24.
- KESKİN, F. (2016) Hükümranlıktan Yönetimselliğe Türkiye'de Neoliberalizm, Foucault ve Neoliberal Yönetimsellik, *Felsefe Logos* 63(4) 71-80.
- KOOLHAAS, R. (1994) *Delirious New York A Retroactive Manifesto for Manhattan*, The Monacelli Press, New York.
- LEACH, N. (1997) Michel Foucault, *Rethinking Architecture; A Reader In Cultural Theory*, der. N. Leach, Routledge, London and NY; 329-357.
- MORTAŞ, M. (1944) Sümerbank Amele Evleri ve Mahalleleri, *Arkitekt 1944-01-02(145-146)* 9-13.
- NALBANTOĞLU, G. B. (1997) Silent interruptions: Urban encounters with rural Turkey, *Rethinking modernity and national identity in Turkey*, der. R. Kasaba & S. Bozdoğan, University of Washington Press, Washington; 192-210.
- OELSNER, G. (1945) Şehircilikte Abidevilik. *Arkitekt 1945-11-12(167-168)* 265-270.
- ORAN, A.S. (1956) Mimar Bernard Wagner'ın Türkiyedeki Çalışmaları, *Arkitekt 1956-02(284)* 76-77.
- OVACIK ÇORUH, D. (2018) *Kentsel Ortam [Milieu]: Özneleş[tir]meye Yönelik Manipülasyon ve 'Karşı-özneleşme' Pratiği İçin Motivasyon Alanı*, yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- PATRÃO, A. (2022) Foucault's Relation with Architecture: The Interest of His Disinterest, *Architecture and Culture* 10(2) 207-225.

- RABINOW, P. (1994) Introduction: The History of Systems of Thought, *Ethics (Subjectivity and Truth): The Essential Works of Michel Foucault 1954-1984, V. I*, çev. R. Hurley and Others (1997) der. P. Rabinow, The New Press, New York; XI-XXV.
- SENELLART, M. (2004) Derslerin Bağlamı, *Güvenlik, Toprak, Nüfus, Collège De France Dersleri (1977-1978)*, çev. F. Taylan (2013) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul; 321-349.
- SÜREYYA, A. (1934, 03 Eylül) Kayseri dokuma fabrikası, *Cumhuriyet Gazetesi* 5.
- TOMSU, L., BELEN, M. (1937) Kayseri Halkevi Binası Projesi, *Arkitekt 1937-04-(76)* 107-109.
- TSCHUMI, B. (1976) Theory: Architecture and Transgression, *Oppositions winter(7)* 55-63.
- UZEL, S. (1936, 11 Mayıs) Erciyeşin Eteklerinde Yükselen Abide ..., *Cumhuriyet Gazetesi* 7.
- UZEL, S. (1938, 8 Mart) Kayseri Şehri Nasıl İmar Edilebilir?, *Cumhuriyet Gazetesi* 2.
- UZEL, S. (1939, 5 Mayıs) Kayseri Mektupları, *Cumhuriyet Gazetesi* 8.
- WALLENSTEIN, S. O. (2008) Biopolitics and the Emergence of Modern Architecture, *Biyopolitika ve Modern Mimarlığın Ortaya Çıkışı*, çev. B. Bilir (2019) Lemis Yayınları, İstanbul.
- YENEN, M. (1954) Türk Şehirleri ve Türkiyede Şehircilik, *Arkitekt 1954-03-06(269-272)* 72-74.
- Y. N. (1936, 26 Şubat) Kayseri Bez fabrikası, *Cumhuriyet Gazetesi* 6.
- YEDEKÇİOĞLU, K. (1952, 13 Ağustos) Yedekçi Köşesi, *Hakimiyet Gazetesi*.

Received: 14.09.2022; Final Text: 20.10.2023

Keywords: Space; subjective experience; power relations; normative boundaries; dispositive.

THE SUBJECTIFICATION OF THE CONSTRUCTIVE FUNCTION OF SPACE: A HISTORICAL ANALYSIS OF THE SPATIAL EXPERIENCE IN THE CITY OF KAYSERİ

This study, in which the influence of space characterizing subjective experience is problematized, is a continuation of a critical reading of the demolition interventions that have become determinative in the spatial structuring of the city of Kayseri and the tendencies towards protection and sustainability. The reading relates to the object, nevertheless, when this urban structuring is taken as the concrete counterpart of experience, it can be argued that it signals the strength of normative boundaries. Thereby, the study turns into an analysis process through the problem of the production of space and the relationship of the conditioned experience. This analysis is based on Michel Foucault's analysis of subjectification and power relations. This relational perspective, suggests that subject and object are simultaneously constituted and mutually transformed in a practice, expanding the problematic area to conditions and power/knowledge practices. In this context, the study aims to reveal the effect of power/knowledge in space based on Foucault's discourse analysis; in other words,

discursive effects (*savoir*) and normative boundaries are the continuation of existing practices. In this respect, to analyze the “given” experiences, by going back from the present, with a genealogical conception of history that includes the analysis of discourse formations; in the city from the early Republican period in the process extending up to 1989 discursive, non-discursive practices and the domain of object are addressed.

In the city, an analysis can be made in which the historically conditioned experience becomes concrete in discursive, architectonic, and urban forms. In different historical periods, modes of the problematization of space have structured various processes of subjectification. However, even if they are produced with different motivations in the context of the contents of normative systems, a particular form of discourse in which the existing/old is devalued has produced normalized patterns of practice. Therefore, it is possible to establish a continuity regarding the transformation in the subject’s system of values and self-practices. The fact that these practices are not only produced in specific historical periods but also have a determining effect on the present is important for the conclusions of this study. It is concluded that the relationship between people and space in the city is covered with dispositives as strategic discourse/practice patterns and produces current trends. However, to discuss and overcome historical boundaries, this approach emphasizes the necessity of addressing the intervention in urban space in the context of ontological relationship: It is important for subjective experience and design practices to consider what strategic-manipulative and subjectivizing effects the problematic of the production of space carries.

MEKÂNIN ÖZNELEŞ[TİR]MEYE YÖNELİK YAPILANDIRICI İŞLEVİ: KAYSERİ KENTİNDE MEKÂNSAL DENEYİM ÜZERİNE TARİHSEL BİR ÇÖZÜMLEME

Mekânın öznel deneyimi belirleyen etkisinin sorunsallaştırıldığı bu çalışma, Kayseri kentinin mekânsal yapılanmasında belirleyici hâle gelen pratiklere ilişkin eleştirel bir okumanın devamıdır. Okuma nesneye ilişkindir, ancak bu kentsel yapılanma deneyimin somut karşılığı olarak ele alındığında normatif sınırların gücüne işaret ettiği iddia edilebilmektedir. Böylece çalışma mekânın üretilmesi sorunsalı üzerinden bir çözümleme sürecine yönelir. Bu çözümleme Michel Foucault’nun özneleş[tir]me ve iktidar ilişkileri analizi temelinde ele alınmaktadır. Özne ve nesnenin bir pratiğin içinde aynı anda kurulduğunu ve karşılıklı olarak dönüştüğünü ileri süren bu ilişkiyel bakış, problem alanını koşullar ve pratikleri kapsayacak şekilde genişletmektedir. Foucault’nun söylem analizinden hareketle, mekânda iktidar-bilgi etkisini; yani mevcut pratiklerin hangi bilme etkileri ve normatif sınırların devamı olduğunun ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda verili deneyimler, söylem oluşumlarının analizini içeren soybilimsel bir tarih anlayışıyla bugünden geriye giderek çözümlenmektedir. Kayseri kentinin erken Cumhuriyet döneminden 1989 yılına uzanan tarihsel sürecinde, pratiklerin ve nesne alanlarının analizi yoluyla, iktidar-bilginin mekân üzerindeki etkisi ortaya konulmaktadır.

Kentte, tarihsel olarak koşullandırılan deneyimin söylemsel, arkitektonik ve kentsel formlarda somut hâle geldiği bir çözümleme yapılabilmektedir. Farklı tarihsel dönemlerde mekânın üretilmesi sorunsalı çeşitli özneleş[tir]me süreçlerini de yapılandırmıştır. Ancak normatif sistemlerin içerikleri bağlamında farklı motivasyonlarla üretilmiş olsalar da, mevcut/eski olanın değersizleştirildiği belirli bir söylem biçimi, pratiğin

normalleşmiş kalıplarını üretmiştir. Bu nedenle öznenin değerler sisteminde ve kendilik pratiklerindeki dönüşüme ilişkin bir süreklilik kurmak mümkündür. Çalışma için hayati olan da bu pratiklerin tarihsel dönemleri aşarak, kentin mevcut durumunu belirleyen etkisidir. Kentte insan ve mekân arasındaki ilişkinin stratejik söylem-pratik kalıpları olarak dispozitiflerle örtülmüş olduğu ve güncel eğilimleri ürettiği sonucuna varılmaktadır. Ancak bu yaklaşım, tarihsel sınırları tartışmak ve aşmak üzere; kentsel mekâna müdahaleyi ontolojik bir ilişki bağlamında ele almak gerekliliğine vurgu yapmaktadır: Mekânın üretilmesi sorunsalının hangi stratejik-yönlendirici ve özneleştirici etkileri taşıdığını göz önünde bulundurmak, öznel deneyim ve tasarım pratiklerinin üretim olanağı için önemlidir.

DUYGU OVACIK ÇORUH, B.Arch., M. Arch., Ph.D.

Received her B.Arch from Erciyes University (2005); M.Arch from Istanbul Technical University (2008). Earned her Ph.D. degree in Architectural Design Program from Istanbul Technical University (2018). Major research interests include architectural design, theory and criticism, urban space, first year design education. duyguovacik@gmail.com

